

Aplicació de les metodologies del Treball Social en l'àmbit de l'educació. El Programa UniverDI: una formació universitària per a joves amb discapacitat intel·lectual

Application of the methodologies of social work in the sphere of education. The UniverDI programme: University education for young people with learning disability

Javier Cortés Moreno¹

ORCID: 0000-0002-7479-3782

Eva María Sotomayor Morales²

ORCID: 0000-0002-5579-3859

Recepció: 15/07/19. Revisió 06/09/19. Acceptació: 13/09/19

Per citar: Cortés Moreno, J., i Sotomayor Morales, E. M. (2019). Aplicació de les metodologies del Treball Social en l'àmbit de l'educació. El Programa UniverDI: una formació universitària per a joves amb discapacitat intel·lectual. *Revista de Treball Social*, 216, 121-136. DOI: 10.32061/RTS2019.216.07

Resum

En l'àmbit educatiu, el Treball Social s'ha caracteritzat per una absència inconcebible de la seva figura professional o, en alguns casos, per la seva escassa participació. Resulta inqüestionable debatre que la presència del Treball Social en els sistemes educatius no aportaria múltiples beneficis als diferents agents implicats de la comunitat educativa (alumnat, famili-

1 Doctor per la Universitat de Jaén. Diplomant en Treball Social. Personal docent i investigador de la Universitat de Jaén, Departament de Psicologia, Àrea de Treball Social i Serveis Socials. Director del Certificat de Formació Universitària en Personal de Suport a Empreses i Organitzacions (Programa UniverDI) de la Universitat de Jaén. Adreça electrònica: cortes@ujaen.es

2 Doctora per la Universitat de Jaén. Llicenciada en Ciències Polítiques i Sociologia. Professora titular d'universitat. Universitat de Jaén, Departament de Psicologia, Àrea de Treball Social i Serveis Socials. Directora del Certificat de Formació Universitària en Personal de Suport a Empreses i Organitzacions (Programa UniverDI) de la Universitat de Jaén. esotoma@ujaen.es

ars, professorat, personal administratiu i de serveis, institució, comunitat o administracions públiques amb les quals es relaciona).

L'inici del Treball Social i l'origen de les seves funcions en l'àmbit educatiu ha estat molt vinculat a les accions d'integració social de l'alumnat amb necessitats educatives especials, situació que posteriorment es legitimaria quan la professió s'incorpora entre els membres que componen els Equips d'Orientació Educativa. Malgrat aquesta posició estratègica de la professió, que vetlla per la inclusió de la diversitat de tot l'alumnat, la veritat és que encara són visibles les incalculables situacions de desavantatge que experimenta l'alumnat amb discapacitat.

Aquest article presenta el Programa UniverDI de la Universitat de Jaén, una experiència de formació universitària, en competències socio-laborals, per a joves amb discapacitat intel·lectual, que està dirigida per professionals del Treball Social. De la mateixa manera, es comparteix la pràctica professional en aquest àmbit educatiu, que s'ha caracteritzat per la incorporació i l'aplicació de les metodologies pròpies del Treball Social, en combinació amb les tècniques pedagògiques, els models d'atenció a la diversitat i les estratègies per fomentar una educació inclusiva.

Paraules clau: Treball Social, educació, universitat, discapacitat intel·lectual.

Abstract

In education, social work has been characterized by an incomprehensible absence of a professional figure or, in some cases, by the scant involvement of such a figure. It is unquestionable to debate that the presence of social work in educational systems would not bring countless benefits to the various players involved in the educational community (students, family members, teachers, administrative and service staff, institution, community, and/or engaged public administrations).

The start of social work and the origin of its functions in education have been closely linked to actions for the social integration of students with special educational needs, which would later be legitimized when the profession became incorporated into the structure of members forming Educational Guidance Teams. Although the profession adopts this strategic position, which strives for the inclusion of student diversity, there are still many patent disadvantages for students with disabilities.

This article presents the UniverDI Programme of the University of Jaén, a university education experience in socio-occupational skills for young people with learning disabilities, and it is run by social work professionals. Also, we share professional practice in this educational sphere, which is characterized by using the specific methodologies of social work combined with pedagogical techniques, diversity care models, and strategies to promote inclusive education.

Keywords: Social work, education, university, learning disability.

Introducció

La inclusió de la diversitat humana en els diferents àmbits de la comunitat (sanitari, educatiu, universitari, laboral, cultural, social, econòmic, lúdic, espiritual, etc.) suposa encara avui dia un desafiament social que respon al dret de qualsevol persona a participar en la construcció de l'estat de benestar i en l'obligació de les administracions de crear una societat igualitària que respecti les particularitats i característiques de qualsevol persona, que entre d'altres, garanteixi la igualtat d'oportunitats i promogui la qualitat de vida de la seva ciutadania.

Entre els col·lectius més vulnerables de trobar-se en risc d'exclusió social, hi ha les persones amb discapacitat i, concretament, amb discapacitat intel·lectual. A Espanya, segons la xifra més actual que ha registrat l'Institut Nacional d'Estadística (INE, 2009), en la seva Enquesta de discapacitat, autonomia personal i situacions de dependència, hi ha 3,85 milions de persones que afirmen tenir una discapacitat o una limitació, la qual cosa suposa el 10% de la població total. Quant a la quantitat de persones amb discapacitat intel·lectual reconeguda, l'IMSERSO (2016) va establir que a la fi de 2015 hi havia a Espanya un total de 268.633 casos.

Aquest grup poblacional és el més susceptible de patir més eixos d'opressió a causa dels diferents factors contextuals amb què conviu.

En primer lloc, tenen dificultats importants en l'accés a l'educació (primària i secundària), derivades, en part, de les complicacions en la detecció primerenca, l'emissió tardana dels diagnòstics del reconeixement de la discapacitat o els retards dels dictàmens tècnics per a l'escolarització. Una altra qüestió preocupant en aquesta etapa són les freqüents discriminacions que pateixen, ja sigui per maltractament institucional (desatenció professional, falta de recursos, negligències, etc.) o per part de les relacions interpersonals negatives que es puguin donar amb els membres de la comunitat educativa, on és habitual que siguin víctimes d'assetjament escolar. L'informe de Sanmartín sobre maltractament infantil dins la família a Espanya (2011) exposa que els menors amb discapacitat, entre els 8 i els 17 anys, pateixen una taxa de maltractament (23,08%) superior a la dels menors que no presenten cap discapacitat (3,87%). Analitzant aquesta problemàtica en funció dels tipus de discapacitats, l'estudi dirigit per Lobato (2019) estableix que l'alumnat amb discapacitat intel·lectual és el segon amb un percentatge més alt de víctimes d'assetjament escolar, que representen el 26,1% del total dels casos. Aquests diferents factors socials són, entre molts altres, els condicionants que influeixen en el fet que les persones amb discapacitat intel·lectual trobin més obstacles per continuar formant-se en estudis superiors i que, per tant, puguin arribar a abandonar el sistema educatiu.

En segon lloc, en l'accés als estudis universitaris, una dels problemes més grans per a les persones amb discapacitat intel·lectual és l'escassetat d'adaptacions de les proves d'accés a la universitat i la insuficiència de recursos que permeti establir un currículum més accessible i compren-

sible, adaptat a les necessitats d'aquest alumnat. Segons el IV Estudi de la Fundació Universia (2018), el total d'estudiants amb discapacitat a les 65 universitats que van proporcionar aquesta dada és de 21.435 casos. Així mateix, en funció del tipus de discapacitat, atenent únicament les universitats que han facilitat aquestes dades, han establert que d'11.232 estudiants amb discapacitat, el 55,9% tenen una discapacitat física, el 26,5% són de discapacitats psicosocials/intel·lectuals/del desenvolupament i el 17,6% respon als casos amb discapacitat sensorials.

En tercer lloc, es pot considerar que fruit de la combinació de la primera i la segona circumstància descrites, les persones amb discapacitat intel·lectual que hagin tingut dificultats en les etapes educatives són més vulnerables a patir una altra discriminació en l'esfera professional, i veuen reduïdes considerablement les possibilitats d'inserció laboral, tant pel que fa a l'accés a un lloc de treball com a obtenir una estabilitat laboral a llarg termini. Principalment, a causa de les limitacions del nivell d'estudis i a una societat que encara no està preparada per acceptar la diversitat en l'àmbit productiu-econòmic, i que té una marcada i estereotipada segregació laboral de les persones en funció de les seves dis/capacitats.

La importància del Treball Social en l'àmbit educatiu

El Treball Social com a disciplina i professió que genera el benestar i promou la igualtat d'oportunitats ha d'estar present en tots els àmbits de la societat (serveis socials, educació, sanitat, etc.). Tal com apunta la Federació Internacional de Treballadors Socials (FITS, 2014), és una professió basada en la pràctica i una disciplina acadèmica que promou el canvi i el desenvolupament social, la cohesió social i l'enfortiment i l'alliberament de les persones. Els principis de la justícia social, els drets humans, la responsabilitat col·lectiva i el respecte a la diversitat són fonamentals. Com indica Lima (2016), la missió del Treball Social consisteix a facilitar a totes les persones el desenvolupament ple de les seves potencialitats, contribuir a l'enriquiment de les seves vides i prevenir les disfuncions.

És essencial que el Treball Social estigui present en l'etapa educativa, ja que és un dels períodes vitals més importants de totes les persones i constitueix un dret que està reconegut mundialment a través de les Nacions Unides (1948) en la Declaració Universal dels Drets Humans. La relació bidireccional que ha d'existir entre l'àmbit educatiu i el Treball Social està reflectida en multitud de normatives i documentació. Cal destacar que el *Llibre blanc del Títol del Grau en Treball Social* (Vázquez, 2004) estableix les funcions, d'acord amb la normativa estatal reguladora, en els diferents àmbits d'actuació de la professió, entre els quals es troba l'educatiu. Així mateix, el Consell General de Treballadors Socials (2019) indica que en l'àmbit educatiu existeixen competències per als treballadors i les treballadores socials tant en l'educació reglada com en la no reglada. En aquest entorn s'exercirien accions i intervencions d'assessorament

psicopedagògic i social als equips dels centres d'ensenyament primari i secundari; es proporcionaria mediació escolar i familiar; es treballaria en centres d'educació especial; es fomentaria l'associacionisme en l'àmbit escolar i es detectaria i abordaria l'absentisme escolar. D'altra banda, en l'educació no reglada hi ha d'haver presència del Treball Social a les escoles-taller; en les iniciatives orientades a compensar dèficits socioeducatius; en els serveis d'atenció a primera infància i especialment a les famílies que requereixin suport psicosocial.

En aquest sentit, és important també ressenyar l'origen de l'atenció a la diversitat intel·lectual, perquè és a través de la Llei general d'educació i finançament de la reforma educativa (1970) quan es marca una fita en la legislació espanyola en matèria educativa, oferint per primera vegada el concepte d'integració escolar per afavorir la incorporació a la vida social. Com indica Fernández (2009), això va provocar que s'iniciés la incorporació de nous perfils professionals (personal no docent) en el sistema educatiu, entre els quals els treballadors i les treballadores socials, que van arribar per atendre les necessitats de la nova població escolar, per protegir-ajudar la infància i per intervenir en la població que requeria atenció especial o presentava necessitats educatives especials.

A aquesta Llei li va seguir un ampli desenvolupament en matèria d'educació especial en què l'actuació del Treball Social agafava especial importància. Amb l'Ordre del 9 de desembre de 1992, es va regular l'estructura i les funcions dels Equips d'Orientació Educativa i Psicopedagògica. Es va establir que aquests organismes estarien formats per psicòlegs, psicopedagogs i treballadors socials. De la mateixa manera, es va indicar, en l'article 8, que els treballadors socials s'ocuparan de vetllar perquè els centres educatius responguin a les necessitats socials del corresponent sector, així com d'assegurar els serveis socials més estretament vinculats al sistema educatiu.

El Programa UniverDI: una formació universitària per a joves amb discapacitat intel·lectual

Sent plenament conscients de les baixes taxes d'accés als estudis superiors d'alumnat amb discapacitat i l'escassa presència de persones amb discapacitat intel·lectual en la comunitat universitària, i amb l'objectiu d'integrar aquest col·lectiu en els estudis universitaris, la Universitat de Jaén, en col·laboració amb la Fundació ONCE, desenvolupa el Programa UniverDI, una intervenció social que suposa un desafiament socioeducatiu que respon al dret de qualsevol persona a participar activament en el mercat de treball i el sistema de benestar.

Els Programes Unidiversidad de la Fundació ONCE han sorgit en el marc del Programa Operatiu d'Ocupació Juvenil (POEJ), amb el cofinançament del Fons Social Europeu 2014-2020, per promoure la creació de

programes universitaris de formació per a l'ocupació dirigits a joves amb discapacitat intel·lectual. Actualment, a Espanya hi ha 23 universitats que desenvolupen aquest tipus de formació, les quals estan interconnectades a través d'una xarxa de trobades que pretenen compartir les experiències i les metodologies emprades en els diferents programes per enriquir-se recíprocament.

Acollint-se a aquesta convocatòria, en el curs acadèmic 2017-2018, a la Universitat de Jaén, a través de la iniciativa de la professora titular³ del Departament de Psicologia de l'Àrea de Treball Social i Serveis Socials, i en col·laboració amb l'entitat social APROMPSI (Associació Pro-Persones amb Discapacitat Intel·lectual de la província de Jaén), es va dissenyar el Programa UniverDI.

Aquest projecte té com a finalitat promoure la inclusió de l'alumnat amb discapacitat intel·lectual en els estudis universitaris, capacitant aquest col·lectiu i afavorint la convivència de les persones amb diverses potencialitats intel·lectuals. Per a això, el programa es va dissenyar a través de diferents accions (descrites posteriorment) que contribueixen en conjunt a empoderar l'alumnat amb discapacitat intel·lectual i a permetre que aconseguixin adquirir les habilitats necessàries per augmentar les seves possibilitats d'inserció laboral.

A més, resulta de gran interès pel fet d'integrar l'alumnat amb discapacitat intel·lectual en els estudis universitaris i mirar de naturalitzar la vida quotidiana universitària sota un model inclusiu on té cabuda la diversitat humana existent d'una societat plural. L'objectiu, per tant, és construir la universitat com un espai inclusiu, dotant-la d'un ambient de convivència, de respecte i de desenvolupament humà.

Aquesta formació, a més dels diferents valors socials que fomenta (igualtat, sensibilització, solidaritat, respecte, compromís, cooperació, etc.), dota les persones amb discapacitat intel·lectual, en edat laboral, d'una qualificació professional i de les habilitats laborals necessàries per poder accedir en igualtat d'oportunitats al mercat de treball, mitjançant la realització d'accions formatives amb un enfocament interdisciplinari. De la mateixa manera, l'alumnat del programa UniverDI viu, comparteix i desenvolupa una experiència immersos en la vida universitària, per la qual cosa es potencia l'oportunitat d'experimentar i conèixer tots aquells serveis i recursos que ofereix la universitat, amb la finalitat d'obtenir el màxim rendiment durant l'estada.

Objectius del Programa UniverDI

Els objectius generals que persegueix el Programa UniverDI estan encaminats a proporcionar una formació universitària a joves amb discapacitat intel·lectual, que els permeti millorar l'autonomia, l'autodeterminació, la formació humanística i la preparació laboral, a través d'experiències inclusives i de normalització dins de la comunitat universitària. També es pretén dotar

³ La professora titular del Departament de Psicologia i de l'Àrea de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de Jaén a qui es refereix és l'autora d'aquest article.

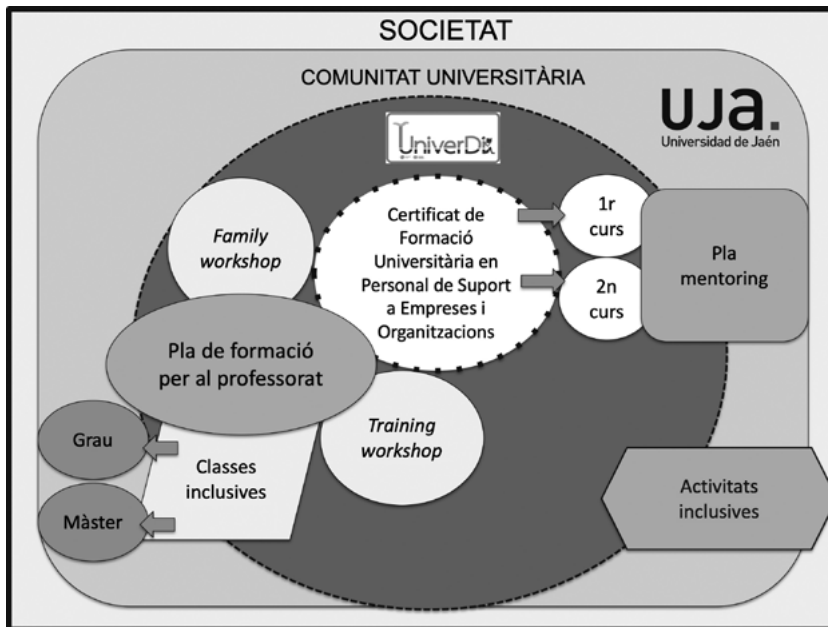
l'alumnat d'habilitats necessàries per augmentar les possibilitats d'inserció laboral, accedint a ocupacions normalitzades o en la modalitat de l'ocupació amb suport, a través de la formació i la millora de la seva ocupabilitat.

D'altra banda, s'ha considerat rellevant incloure com a objectiu prioritari fomentar la implicació de tots els membres de la comunitat universitària en les accions d'inclusió social. Afavorint d'aquesta manera la formació dels futurs professionals de les diferents titulacions que estaran en contacte i atendran la diversitat de la població.

Estructura i accions del Programa UniverDI

El Programa UniverDI s'ha dissenyat a través de diferents accions que, en conjunt, contribueixen a empoderar l'alumnat per aconseguir que adquireixin habilitats que afavoreixin la inserció laboral. El programa comprèn: un pla de formació per al professorat, un pla d'estudis específic per a l'alumnat, un pla *mentoring* per al suport entre iguals, les classes inclusives per a la comunitat universitària, les diferents activitats inclusives per fomentar la participació estudiantil i ciutadana, i els tallers denominats *training workshops* i *familiy workshops* per al reforç i entrenament de l'alumnat i per al suport de l'entorn familiar de l'estudiant. A continuació, es mostra l'estructura general del Programa UniverDI.

Figura 1. Estructura i accions del Programa UniverDI de la Universitat de Jaén.

Font: Elaboració pròpia.

El pla d'estudis s'emmarca dins de l'oferta acadèmica de títols d'ensenyament propis de la Universitat de Jaén, la denominació del qual és Certificat de Formació Universitària en Personal de Suport a Empreses i Organitzacions, amb una càrrega lectiva total de 60 crèdits ECTS. L'alumnat, al llarg dels dos cursos, fa 25 assignatures de diferents disciplines que estan orientades al foment de les aptituds i les habilitats psicosocials, així com altres matèries que estan enfocades en l'orientació professional i en el foment de l'ocupació. Finalitzats els continguts teòrics, l'alumnat inicia els mòduls de pràctiques curriculars en empreses.

La interdisciplinarietat de les assignatures implica que la plantilla del professorat no estigui constituïda únicament per professionals o docents de Treball Social. S'estableix, per impartir les assignatures del pla d'estudis, la col·laboració amb el professorat de diferents àrees de coneixement de la Universitat de Jaén (Psicologia, Pedagogia, Humanitats, Direcció i Administració d'Empreses, Infermeria, etc.) i professionals especialitzats externs d'entitats socials o organitzacions, per compondre d'aquesta manera un currículum formatiu específic. En la taula següent es mostren les diferents assignatures que l'alumnat rep en els dos cursos del Certificat de Formació Universitària dels cursos acadèmics 2017-2018 i 2018-2019.

Taula 1. Assignatures del Certificat de Formació Universitària en Personal de Suport a Empreses i Organitzacions.

Assignatures 1r curs (2017-2018)	ECTS	Assignatures 2n curs (2018-2019)	ECTS
Bases per a l'aprenentatge I	2	Bases per a l'aprenentatge II	2
Desenvolupament d'habilitats emocionals I	2	Desenvolupament d'habilitats emocionals II	1,5
Estratègia de pensament I	2	Estratègia de pensament II	1
Relacions humanes i terapèutiques I	2	Relacions humanes i terapèutiques II	1,5
Competències laborals específiques	2	Relacions laborals	1
Lògica i comptabilitat	2	Banca i documentació	2
Tecnologia de l'empresa I	2	Tecnologia de l'empresa II	2
Idiomes (anglès i francès)	2	Anglès	1
Organització i planificació	2	Arxiu i organització	1
Utilització dels serveis de la comunitat. Cultura i societat	2	Estratègia d'empoderament en l'àmbit sociolaboral	1
Relacions interpersonals amb l'empresa	2	Competències de treball en equip	2
Pràctiques d'empresa	8	Pràctiques d'empresa	9
TOTAL ECTS	30	Treball Final de Certificat (TFC)	5
		TOTAL ECTS	30

Font: Elaboració pròpia.

Amb la formació que rep l'alumnat s'estableix que adquireixi unes competències generals i específiques, entre les quals cal destacar: 1) Saber aplicar els conceptes, teories i principis adquirits en la resolució de problemes i presa de decisions en entorns laborals; 2) Desenvolupar aptituds que afavoreixin l'adquisició de compromisos sociolaborals que contribueixin al seu creixement com a ciutadans/es de ple dret; 3) Adquirir i manifestar habilitats socials i emocionals necessàries per relacionar-se amb èxit en els diferents entorns laborals; 4) Adquirir la flexibilitat necessària, com la capacitat d'adaptació al canvi; 5) Mantenir la motivació per la formació permanent al llarg de la vida.

Així mateix, des del Programa UniverDI, es considera imprescindible que tot el professorat que imparteix docència en el programa i el professorat que intervé en la col·laboració de les classes inclusives ha de tenir formació en les diferents metodologies, habilitats i estratègies docents necessàries per proporcionar a l'alumnat una formació inclusiva. Per a això i amb l'objectiu de garantir aquesta consideració, des del Vicerectorat de Professorat i Ordenació Acadèmica de la Universitat de Jaén es va dur a terme el curs denominat Habilitats i Estratègies Docents per a la Formació de Persones amb Diversitat Funcional en el Marc d'Universitats Inclusives.

D'altra banda, les classes inclusives són les sessions de formació en les quals l'alumnat del Programa UniverDI participa en les aules dels diferents títols universitaris (grau i màster) o un altre tipus de formació impartida en la Universitat de Jaén (títols propis, seminaris, congressos, etc.), juntament amb l'alumnat matriculat en aquests cursos. En aquestes classes, l'alumnat de UniverDI participa en la sessió docent igual que la resta de l'alumnat, la qual cosa coincideix amb els criteris de l'educació inclusiva:

- S'estableix una filosofia de l'educació que valora positivament la diversitat i respecta els principis d'igualtat i justícia.

- En cadascuna de les experiències inclusives, es pretén crear un equip homogeni, integrant l'alumnat, el professorat, personal tècnic i els recursos per atendre les necessitats que puguin sorgir, adaptar el currículum i solucionar les dificultats de l'alumnat.

- S'utilitzen estratègies flexibles i les adaptacions necessàries per adaptar els continguts a l'alumnat en lloc que aquests s'adaptin al currículum preestablert (Stainback i Stainback, 1999).

Com a sessions transversals, l'alumnat del Programa UniverDI assisteix als tallers *training workshops* i la família de l'alumnat hi participa a través dels tallers *familiy workshops*. Pel que fa als *training workshops*, es refereix a tallers d'entrenament personal, on es treballen diferents qüestions amb l'alumnat de l'àmbit personal, professional i familiar. Aquesta perspectiva integral treballa amb l'alumnat sobre les seves necessitats, preocupacions i aspiracions. S'empodera cada alumne i alumna amb un entrenament personal i proporcionant-los les eines necessàries per potenciar totes les capacitats que posseeixen amb la finalitat de fomentar les diferents habilitats socials i emocionals.

En paral·lel, els *family workshops* són tallers familiars que es desenvolupen amb diferents membres de les famílies de l'alumnat del Programa UniverDI, considerant que l'entorn familiar constitueix una part fonamental en l'educació dels alumnes. Es parteix de la premissa per la qual en el procés d'ensenyament de l'alumnat han d'estar implicats els diferents subjectes que interaccionen amb els estudiants, és a dir, la família, la comunitat, el professorat, el grup d'iguals, etc., i per tant, resulta de gran importància intervenir des de diferents perspectives i arestes de l'entorn de l'alumnat, perquè es considera que no només enriqueix la seva educació, sinó a tots els agents implicats.

Finalment, com a part complementària, es desenvolupen diferents activitats inclusives que pretenen reforçar i enriquir la formació acadèmica i cultural que rep l'alumnat durant la seva estada a la Universitat de Jaén. Amb la finalitat d'oferir una formació especialitzada i, a més, canalitzar aquells interessos de l'alumnat que proporcionin nous camins a la seva creativitat que n'afavoreixin el desenvolupament com a part de la ciutadania activa i que promoguin les competències bàsiques en àmbits formals i no formals. Cal destacar entre les activitats que es desenvolupen l'assistència a cursos o conferències ofertes a la comunitat universitària, la participació en activitats de sensibilització, l'assistència a espais culturals (exposicions, concerts, visites a centres culturals, etc.) i les activitats socials (activitats d'oci i convivència) tant dins de la comunitat universitària com en la societat a escala local, provincial i nacional.

Aplicació de les metodologies del Treball Social en l'àmbit de l'educació

Les diferents accions que s'han descrit anteriorment i que es desenvolupen dins del Programa UniverDI tenen una base metodològica que, en funció de les característiques, es fonamenta amb diferents mètodes i tècniques de diferents disciplines com la sociològica, la pedagògica, l'educativa, els corrents teòrics del treball social, els models d'intervenció en treball social i els paradigmes de l'atenció a la diversitat. D'aquesta manera, es coincideix amb la idea que estableixen Fernández i Ponce de Lleó (2011) per la qual el treballador social utilitzarà els seus propis recursos, capacitats, aprenentatges i la seva motivació per dur a terme una intervenció plural, diversa i multidisciplinària.

En intervenir amb les persones amb discapacitat intel·lectual, impere el mètode de promoure'n la participació i autodeterminació en el disseny dels seus projectes de vida a través del principi de l'empoderament de la persona i dels plans individualitzats basats en la metodologia de la planificació centrada en la persona (PCP), perquè d'aquesta manera es rebutgin les actituds paternalistes que puguin infantilitzar l'alumnat.

L'enfocament metodològic del Programa UniverDI s'ha recolzat en el model mixt d'inclusió universitària a través de fomentar experiències d'aprenentatge servei (APS). Tapia (2006) ho defineix com un servei solidari

protagonitzat pels estudiants, destinat a atendre necessitats reals i certament sentides d'una comunitat, planificant-se institucionalment de forma integrada amb el currículum, en funció de l'aprenentatge dels estudiants.

Pel que fa a l'àmbit pedagògic, la metodologia docent en la qual s'ha basat el Programa UniverDI ha estat la següent:

- El disseny universal de l'aprenentatge (DUA), que permet oferir una docència inclusiva i per a això requereix un plantejament didàctic que respongui a les necessitats formatives de tot l'alumnat de l'aula. Gil i Rodríguez-Porrero (2015) defineixen el DUA com una actitud sobre la disposició de pensar en les necessitats d'aprenentatge de tot l'alumnat, assumint que la càrrega de l'adaptació s'ha de situar primer en el currículum i no en l'aprenent. Es tracta d'un conjunt ampli i flexible d'estratègies didàctiques orientades pels principis de flexibilitat i elecció d'alternatives, a fi d'adaptar-se a les múltiples variacions en les necessitats d'aprenentatge de la diversitat de l'alumnat.

- L'acció tutorial, que consisteix que tot l'alumnat té un tutor de referència, o personal de suport. La seva funció és acompanyar i orientar l'alumnat i la seva família durant els dos cursos acadèmics. L'alumnat té un espai de tutories com a recurs fonamental per a l'assessorament i la comunicació entre professorat i estudiants.

- L'aprenentatge cooperatiu, que afavoreix el suport mutu entre l'alumnat. Per a això, es desenvolupen tècniques d'ensenyament basades en la cooperació que contribueixen al fet que s'ajudin mútuament, establint metes d'aprenentatge comunes i aprenent a conviure amb la diversitat.

- L'aprenentatge basat en problemes (ABP), que segueix les directrius de l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) on s'estableix un model d'aprenentatge per competències. Per al Programa UniverDI, s'han dissenyat les guies didàctiques incloent les competències que es treballen en cada assignatura i les que tenen un caràcter transversal.

En intervenir en un context social on està present la diversitat humana cal que el Programa UniverDI, i especialment el personal docent que procedeix d'altres disciplines més allunyades de l'àmbit social, estigui sensibilitzat i conscienciat amb els models d'atenció a l'alumnat amb discapacitat. Per aquest motiu, durant el desenvolupament del Programa UniverDI s'han combinat diferents metodologies en funció de l'acció concreta que es desenvolupi del Programa UniverDI i del nombre de persones que hi participin. Per exemple, els nivells d'intervenció del Treball Social han resultat molt operatius en poder treballar individualment, per grups i en comunitat les diferents activitats com ara l'atenció individual de l'alumnat, la intervenció grupal en les classes inclusives i a escala comunitària amb les activitats inclusives en la societat.

A continuació, a la taula 2 es mostren les diferents metodologies, tècniques i principis que s'han emprat en les diferents accions del Programa UniverDI.

Taula 2. Síntesi de les metodologies, tècniques i principis utilitzats en les accions del Programa UniverDI.

Nivells d'intervenció de Treball Social	Nivells de la teoria ecològica de Bronfenbrenner (1992)	Paradigmes d'atenció a la discapacitat	Models d'atenció educativa
<ul style="list-style-type: none"> - individual - grupal - comunitari 	<ul style="list-style-type: none"> - individual - microsistema - mesosistema - exosistema - macrosistema 	<ul style="list-style-type: none"> - m. prescindència - m. mèdic-rehab. - model social - m. vida independent - m. d'atenció centrat en la persona 	<ul style="list-style-type: none"> - m. de l'exclusió - m. de segregació - model d'integració - model d'inclusió
Tècniques d'intervenció de Treball Social	Sistema de la teoria ecològica de Bronfenbrenner (1992) (intervenció)	Principis bàsics	Tècniques pedagògiques i mètodes educatius
<ul style="list-style-type: none"> - entrevista en profunditat - estudi de cas - treball social amb grups - observació participant - investigació acció participativa - grups d'autoajuda - mentoratge - projectes socials 	<ul style="list-style-type: none"> - subjete - família - comunitat - grup d'iguals - serveis educatius - serveis socials - polítiques públiques - actituds ideològiques, culturals i socials del context 	<ul style="list-style-type: none"> - empoderament - drets humans i civils - autonomia - autodeterminació - cooperació - conscienciació a la societat - suport entre iguals - responsabilitats 	<ul style="list-style-type: none"> - planificació centrada en la persona - aprenentatge servei - disseny universal de l'aprenentatge - accessibilitat cognitiva - lectura fàcil - aprenentatge basat en problemes - acció tutorial - aprenentatge cooperatiu

Font: Elaboració pròpia.

Tal com indica Schalock (2018), l'enfocament de la discapacitat ha de ser holístic, ha d'englobar les quatre perspectives que ajuden a explicar la discapacitat intel·lectual, perquè cada perspectiva representa una visió del món particular; explora la repercussió dels diferents factors que influeixen en la discapacitat intel·lectual; ofereix una base per a les intervencions i els suports, i organitza la informació pertinent donant-li una forma processable per millorar-ne la comprensió i per fer-la servir com a punt de partida per a unes millors recomanacions i decisions. Amb aquestes propostes alternatives d'enfocaments, que estan modificant substancialment els significats i el lloc en l'ordre de les categories socials, s'està donant lloc a nous espais i oportunitats professionals i a l'increment de les expectatives d'integració.

Conclusions

Indiscutiblement, els Programes Unidiversidad promoguts per la Fundació ONCE a les universitats espanyoles estan generant magnífics resultats a tots els nivells pel que fa a la conscienciació i inclusió de la

diversitat en el context educatiu. A priori, es podria considerar que com que es tracta d'una formació específica per al col·lectiu amb discapacitat intel·lectual, es torna a perpetuar el model integrador que es està tan latent en els centres educatius de primària i secundària en els quals se segrega l'alumnat en funció de les seves capacitats i necessitats a aules especials o específiques. Però és cert que tots els programes emprenen diferents intervencions que promouen la inclusió en la comunitat universitària, ja que l'objectiu últim d'aquests projectes consisteix a afavorir la inclusió sociolaboral del col·lectiu a través d'aquesta formació, a més de despertar l'interès perquè aquest alumnat accedeixi a estudis universitaris.

Des del Programa UniverDI, conscients que la plena inclusió suposa encara un repte ambiciós; principalment pels factors externs a la persona que actuen com a elements exclusògens en el sistema; cadascuna de les intervencions i les tècniques i metodologies emprades són sotmeses a avaluació per valorar els resultats i millorar la pràctica professional. Aquestes avaluacions s'emmarquen en diferents recerques qualitatives i quantitatives que es troben en procés de sistematització per a la seva difusió, però ja projecten certes evidències que identifiquen les dificultats en la inclusió.

Entre les principals troballes dels elements que limiten la inclusió hi ha els diferents prejudicis, estereotips i el desconeixement general de la discapacitat intel·lectual que té l'alumnat i el professorat de les classes inclusives que interactua amb l'alumnat del Programa UniverDI. Igualment, la realització d'aquestes classes inclusives està supeditada a la predisposició i disponibilitat del professorat que s'ofereix a participar i que proporciona la possibilitat de dur a terme aquesta acció amb l'alumnat en la titulació que imparteix docència. A més, cal afegir que pel fet de ser un programa de creació recent no tot el professorat de la universitat el coneix i, per tant, les oportunitats de desenvolupar aquesta acció poden veure's reduïdes.

Es parteix de la base que l'enfocament sobre com es presenta aquesta activitat és la responsabilitat del Programa UniverDI, però sempre s'arriba a un consens amb el/la docent participant sobre com desitja plantejar el desenvolupament de l'activitat amb la totalitat de l'alumnat, el disseny d'aquesta fase recau en el docent. Ara bé, està tot el professorat format en l'atenció a la diversitat? Com es controla que una acció –que es planteja amb els objectius de sensibilitzar, conscienciar i compartir espais entre l'alumnat “normotípic” i l'alumnat amb capacitats diferents– no generi més prejudicis o rebutjos per un mal plantejament o desenvolupament de l'activitat? Des del Programa UniverDI, s'intenten abordar totes aquestes qüestions, oferint les pautes per al professorat i proporcionant el personal tècnic de suport, encara que és cert que a vegades requereix d'una gran dedicació temporal. Sens dubte, aquest és un dels aspectes que es considera de summa importància per analitzar i evidenciar l'impacte que generen aquestes intervencions a escala social.

Pel que fa a un altre dels aspectes més crítics i que a més planteja un dilema ètic és el foment de la participació dels membres de la família de l'alumnat i l'entorn. Els plantejaments dels corrents educatius defensen la participació de la família en el procés educatiu i des del Programa UniverDI

es coincideix que és fonamental que l'alumnat trobi el suport de l'entorn familiar per motivar i finalitzar amb èxit aquesta etapa, però, quina és la funció i el rol de les famílies en les accions del Programa UniverDI?; cal que la família intervingui en un entorn universitari?; on és el límit? Com s'ha descrit anteriorment, amb els familiars s'intervé a través dels tallers *family workshops*, que empenen la metodologia recolzada en els Estàndards Internacionals del Treball Social amb Grups de l'Associació per al Foment del Treball Social amb Grups (AASWG, 2006), en què se segueixen els valors que promulguen i que posen especial èmfasi en l'empatia i en la promoció dels processos grupals com a mètode perquè els participants s'ajudin entre si per aconseguir els objectius plantejats del grup.

En les primeres sessions es va detectar que les famílies exercien massa sobreprotecció a l'alumnat, que tenien cert grau de control i desconfiança, a més de diferents inseguretats davant la por sobre els riscos que poden viure els seus fills i filles. Aquests aspectes, que s'estaven donant en alguns casos, es va considerar que estaven actuant com a elements limitants per a l'alumnat del Programa UniverDI pel fet de no tenir capacitat plena d'autodeterminació. Així mateix, com que els familiars tenen un patró molt associat a etapes d'ensenyament primari i secundari intentaven desenvolupar el mateix rol que exercien, sense recoure que els seus fills i filles ja són majors d'edat i que per tant s'ha d'eliminar el paternalisme i la infantilització de les situacions, perquè d'altra banda s'ha de garantir la confidencialitat i el respecte a la intimitat de cada alumne/a en el seu procés d'ensenyament, al mateix temps que se n'ha d'afavorir l'autonomia i la presa de decisions per si mateixos/es. Per aquest motiu, la intervenció social desenvolupada amb els familiars ha estat enfocada a reduir les seves inseguretats a través de la cerca de solucions en grup, per disminuir aquests aspectes discapacitants per a l'alumnat.

En definitiva, aquest programa constitueix una experiència universitària per a un alumnat que per diversos factors n'ha tingut l'accés més limitat. Es tracta d'un primer pas i una oportunitat per despertar l'interès per continuar l'ensenyament en estudis superiors reglats. De la mateixa manera, la comunitat universitària es beneficia del coneixement que aporta la convivència amb la diversitat.

Bibliografia

- AASWG. (2006). Estándares para la práctica del Trabajo Social con Grupos. Recuperat de <http://www.aaswg.org/files/Standards-Spanish.pdf>
- Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. En R. Vasta (Ed.), *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* (p. 187-249). Londres: Jessica Kingsley.

- Consejo General de Trabajadores Sociales. (2019). La profesión, ámbitos y funciones: ámbitos de desempeño del Trabajo Social. Recuperat de <https://www.cgtrabajosocial.es/>
- Federación Internacional de Trabajadores Sociales. (2014). Definició de Treball Social. Recuperat de <https://www.ifsw.org/>
- Fernández, D. (rel.) (2009). *El trabajo social en el sistema educativo*. Madrid: Consejo General de Trabajo Social.
- Fernández, T. i Ponce de León, L. (2011). *Trabajo Social con familias*. Madrid: Ediciones Académicas.
- Fundación Universia. (2018). Universidad y discapacidad, IV Estudio sobre el grado de inclusión del sistema universitario español respecto de la realidad de la discapacidad. Madrid: Govern d'Espanya; Ministeri de Sanitat, Consum i Benestar Social.
- Gil, S. i Rodríguez-Porrero, C. (2015). Diseño para todos en Educación. Madrid: CEAPAT
- Institut Nacional d'Estadística (INE). (2009). Panorámica de la discapacidad en España. Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia. Madrid: Govern d'Espanya; Ministeri de Sanitat i Política Social.
- Llei 14/1970, de 4 d'agost, general d'educació i finançament de la reforma educativa. BOE. Madrid, 6 d'agosto de 1970, núm. 187.
- Lima, A. I. (2016). Definición Global del Trabajo Social de Melbourne (2014). *Revista Treball Social*, 207, 143-151.
- Lobato, S. (dir.) (2019). El acoso y el ciberacoso escolar en el alumnado con discapacidad. Madrid: Fundació ONCE.
- Nacions Unides. (1948). Declaració Universal de Drets Humans. Ginebra: United Nations Publication.
- Ordre de 9 de desembre de 1992, per la qual es regulen l'estructura i les funcions dels Equips d'Orientació Educativa i Psicopedagògica. BOE. Madrid, 18 de desembre de 1992, núm. 303.
- Schallock, R. (2018). Seis ideas que están cambiando el campo de las discapacidades intelectuales y del desarrollo en todo el mundo. *Siglo Cero*, 49(1), 7-19.
- Sanmartín, J. (dir.) (2011). Maltrato Infantil en la familia en España. Informe del Centro Reina Sofía. Madrid: Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat.
- Stainback, S. i Stainback, W. (1999). *Aulas inclusivas. Un nuevo modo de enfocar y vivir el currículo*. Madrid: Narcea.

- Tapia, M. N. (2006). *La práctica solidaria como pedagogía de la ciudadanía activa*. Barcelona: Fundación Jaume Bofill.
- Vázquez, O. (Coord.) (2004). *Libro blanco del título del grado en trabajo social*. Madrid: Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació.